
Tietoa ja tapausesimerkkejä vihapuheesta ja viharikoksista

– käsikirja lainkäyttäjille

Julkaisija

Oikeusministeriö

www.oikeusministerio.fi

Julkaisun nimi

Tietoa ja tapausesimerkkejä vihapuheesta ja viharikoksista – käsikirja lainkäyttäjille

ISBN 978-952-259-789-2

Asiasanat

viharikos, vihapuhe, häirintä

Tekijät

Milla Aaltonen, Mika Illman,

Anu Mantila

Mika Illman on kirjoittanut luvun 1 osiot ”Rangaistava vihapuhe”, ”Rangaistuksen koventaminen vihamotiivin perusteella” sekä ”Kansainväliset sopimukset ja Euroopan ihmis-oikeustuomioistuimen keskeisiä ratkaisuja”.

Anu Mantila on kirjoittanut luvun 1 osion ”Rangaistavan vihapuheen ja sananvapauden suhde” sekä luvun 3 osiot ”Valtakunnansyyttäjän syytemonopoli vihapuherikoksissa” sekä ”Syyttämättä jättäminen ja esitutinnan rajoittaminen vihapuherikoksissa”.

Milla Aaltonen on kirjoittanut muut osiot.

Sisältö

Tämä opas on tehty osana oikeusministeriön koordinoimaa Against Hate -hanketta, jonka tavoitteena on viharikosten ja vihapuheen vastaisen työn tehostaminen. Hankkeen toiminta keskittyy viharikosraportoinnin kehittämiseen sekä viranomaisten, erityisesti poliisin, syyttäjän, tuomareiden viharikosten vastaisten toimintavalmiuksien vahvistamiseen sekä viharikosten uhrien tuen kehittämiseen. Hanke on saanut rahoitusta Euroopan Unionin perusoikeus-, tasa-arvo- ja kansalaisuus -ohjelmasta (2014–2020). Hanke toteutetaan ajalla 1.12.2017–30.11.2019.

Toukokuussa 2019 järjestettiin poliiseille, syyttäjille ja tuomareille yhteisiä koulutuksia viharikoksista Oulussa, Joensuussa, Mikkelissä, Helsingissä ja Tampereella. Tämän oppaan materiaalit pohjautuvat koulutuksiin, ja materiaaleja on kehitetty koulutuksista saadun palautteen perusteella.

Kaikki hankkeessa tuotetut materiaalit löytyvät osoitteesta: <https://yhdenvertaisuus.fi/against-hate>

1. Mikä on viharikos?	4
• Rangaistavan vihapuheen ja sananvapauden suhde	5
• Rangaistava vihapuhe	7
• Rangaistuksen koventaminen vihamotiivin perusteella	8
• Yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain mukainen häirintä	12
• Kansainväliset sopimukset ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen keskeisiä ratkaisuja	12
2. Viharikosten yleisyys	16
• Poliisin tietoon tulleet viharikokset	16
• Syyttäjien ja tuomioistuinten tilastot viharikoksista	19
• Vihapuheesta ja häirinnästä jätetään usein ilmoittamatta	19
• Naiset kohtaavat seksuaalista häirintää miehiä useammin	20
3. Viharikosten tunnistaminen, tutkinta ja syyttäminen	21
• Vihamotiivin esille tuominen voi olla uhrille vaikeaa	21
• Indikaattorit apuna viharikosten tunnistamisessa	21
• Valtakunnansyyttäjän syytemonopoli vihapuherikoksissa	23
• Syyttämättä jättäminen ja esitutkinnan rajoittaminen vihapuherikoksissa	25
• Yhdenvertaisuusvaltuutetun kuuleminen	26
4. Hyödyllistä materiaalia	28

1. Mikä on viharikos?

On paljon rikoksia, joita tehdään vihasta jotakuta tai jotakin kohtaan. Esimerkiksi henkirikos saatetaan tehdä tekijän uhriaan kohtaan tunteman vihan vuoksi. Kaikki tekijän tunteman vihan vuoksi tehdyt rikokset eivät kuitenkaan ole viharikoksia. Viharikoksessa keskeistä on tekijän suvaitsemattomuuteen perustuva vihamielisyys tiettyä ihmisryhmää kohtaan.

Suomen rikoslaki ei tunne käsitteitä viharikos tai vihapuhe, vaikka niitä usein käytetään yleisessä keskustelussa. Myös ulkomaisessa ja kansainvälisessä oikeudessa puhutaan ns. hate crime tai bias crime -rikoksista. Viharikoksella tarkoitetaan kotimaisessa rikosoikeudessa tietyn rikostunnusmerkistön täyttävää tekoa, joka kohdistuu henkilöön, ryhmään, jonkun omaisuuteen, instituutioon tai näiden edustajaan ja jonka motiivina ovat ennakkoluulot tai vihamielisyys esimerkiksi uhrin syntyperää, kansallista tai etnistä alkuperää, uskontoa tai vakaumusta, seksuaaliseen suuntautumista tai vammaisuutta kohtaan. Konkreettisessa tapauksessa sovellettaviksi tulevista säännöksistä riippuen kysymykseen voivat tulla myös teot, joiden motiivina ovat ennakkoluulot tai vihamielisyys uhrin elämäntilasta, sukupuoli-identiteettiä tai sukupuolen ilmaisua kohtaan.

Viharikoksesta katsotaan olevan kysymys jo silloin, kun tekijä olettaa uhrin kuuluvan johonkin yllämainituista viiteryhmistä. Uhrin todellisella viiteryhmillä ei ole merkitystä.

Rangaistavan vihapuheen ja sananvapauden suhde

Rikoslaki 11 luku 10 § Kiihottaminen kansanryhmää vastaan

Joka asettaa yleisön saataville tai muutoin yleisön keskuuteen levittää tai pitää yleisön saatavilla tiedon, mielipiteen tai muun viestin, jossa uhataan, panetellaan tai solvataan jotakin ryhmää rodun, ihonvärin, syntyperän, kansallisen tai etnisen alkuperän, uskonnon tai vakaumuksen, seksuaalisen suuntautumisen tai vammaisuuden perusteella taikka niihin rinnastettavalla muulla perusteella, on tuomittava kiihottamisesta kansanryhmää vastaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Sananvapaus on perus- ja ihmisoikeus, joka on turvattu Suomen perustuslain 12 §:ssä, Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 10.1 artiklassa, kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan

yleissopimuksen (KP-sopimus) 19 artiklassa ja EU:n perusoikeuskirjan 11 artiklassa. Sananvapautta voidaan kuitenkin rajoittaa tietyin edellytyksin, jotka on lueteltu edellä mainituissa sopimuksissa. Koska kiihottamista kansanryhmää vastaan koskeva pykälä merkitsee rajoitusta sananvapauden käyttämiseen, pitää rangaistussäännös sisällään ristiriidan sananvapauden ja toisaalta rangaistussäännöksellä turvattujen oikeushyvien ja perusoikeuksien välillä. Lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 17 artikla koskee oikeuksien väärinkäytön kieltoa.

Euroopan ihmisoikeussopimus 17 artikla Oikeuksien väärinkäytön kielto

Minkään tässä yleissopimuksessa ei saa tulkita suovan millekään valtiolle, ryhmälle tai henkilölle oikeutta ryhtyä sellaiseen toimintaan tai tehdä sellaista tekoa, jonka tarkoituksena on tehdä tyhjäksi jokin tässä yleissopimuksessa tunnustettu oikeus tai vapaus tai rajoittaa niitä enemmän kuin tässä yleissopimuksessa on sallittu.

Kiihottamisrikosta ja sen törkeää tekemuotoa koskevia säännöksiä sovellettaessa sananvapauden ja sitä toisinaan vahvistavan uskonnon ja oman tunnon vapauden (PL 11 §) kanssa vastakkain asettuvia perus- ja ihmisoikeuksia ovat syrjinnän kielto (PL 6 §, EIS 14 artikla) sekä oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen (PL 7 §, EIS 5 artikla). Syrjinnän kielto ja ihmisarvon loukkamattomuus kieltävät syrjivät teot, toiminnan ja puheet, jotka kohdistuvat syrjinnältä suojattuun ihmisryhmään.¹ Kaikkien perusoikeuksien arvo lähtökohtana on ihmisyksilöiden synnynnäinen ja yhdenvertainen arvo, jonka loukkamattomuus on turvattu perustuslain 1 §:ssä.

Sananvapautta koskevien rangaistussäännösten soveltamistilanteessa perusoikeusristiriita on ratkaistava perusoikeusmyönteisellä tulkinnalla

¹ Vihapuheen syrjivästä luonteesta ks. tarkemmin Nuotio: Vihapuheen rikosoikeudellinen sääntely teoksessa Riku Neuvonen (toim.): Vihapuhe Suomessa. Porvoo 2015 s. 150–151.

ja punninnalla sovittamalla yhteen eri suuntaiset perusoikeudet. Punninnan avulla ratkeaa myös, voidaanko ilmaisua pitää kiihottamisrikoksessa tarkoitetuin tavoin uhkaavana, solvaavana tai panettelevana. Punninnassa sovelletaan suhteellisuusperiaatetta, jonka mukaan sananvapautta ei saa rajoittaa enemmän kuin on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa säännöksessä tarkoitettujen ihmisryhmien suojamiseksi syrjinnältä. Perusoikeuksien edustamat oikeusperiaatteet tai arvot on oikeuskirjallisuudessa vakiintuneesti ymmärretty optimointikäskynä, joiden tulee punninnassa toteutua mahdollisimman suuressa määrin siten, että hyväksyttävä tasapaino saavutetaan.

Suhteellisuusvaatimus ilmenee myös kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevan säännöksen esitöistä. Niiden mukaan rangaistussäännöksen soveltamisessa ja rangaistavuuden rajaamisessa on tärkeä ottaa huomioon säännöksen suhde perustuslain ja EIS:n suojaamaan sananvapauteen. Viestintään ei sananvapauslain 1 §:n 2 momentin

tapaan saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä ottaen huomioon sananvapauden merkitys kansanvaltaisessa oikeusvaltiossa. Esimerkiksi maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikan ankaraan arvostelu ei sellaisenaan täytä rikoksen tunnusmerkistöä. Rangaistavaa kuitenkin on kansanryhmien uhkaaminen, solvaaminen tai panettelu. Tyypillinen rangaistava menettely olisi sellaisen tiedon, mielipiteen tai muun viestin levittäminen, jossa ryhmään kohdistuvaa väkivaltaa tai syrjintää

- pidetään hyväksyttävänä tai toivottavana
- ihmisiä verrataan eläimiin tai loisiin
- yleistäen väitetään heitä rikollisiksi tai
- esitetään alempiarvoisiksi.

Lisäksi on huomioitava, että kaikki viestintä ei ole yhtä vahvasti suojattua. Sananvapaus on luonteeltaan poliittinen perusoikeus. Poliittinen sananvapaus on sananvapauden ydinaluetta ja nauttii vahvinta

suoja riippumatta siitä, onko kyse poliitikoista, yksityistä kansalaisista vai lehdistöstä. Heikointa sananvapauden suoja on sen reuna-alueelle sijoittuvassa viestinnässä, kuten mainonnassa tai pornografisissa ilmaisuissa (ks. esim. KHO 2017:151). Vaikka poliittisen sananvapauden rajoituksiin on suhtauduttava pidättyvästi, on huomioitava poliitikkojen suurempi vastuu. Lähtökohtaisesti poliitikkojen puheilla on rivikansalaisten viesteihin verrattuna suurempi vaikutus. Viestit myös leviävät niiden saaman mediajulkisuuden vuoksi laajemman yleisön keskuuteen. Tässä yhteydessä voidaan mainita laitonta uhkausta koskeva ratkaisu KKO 2013:50, vaikka laittomaan uhkaukseen harvoin liittyy painavia sananvapausnäkökohtia. Siinä linjataan selkeästi, että esimerkiksi tappouhkaukset eivät kuulu suojaan nauttivaan poliittiseen keskusteluun.

Viestin lainvastaisuutta arvioitaessa niiden asiayhteydellä on tärkeä merkitys. Liittyvätkö viestit laajempaan asia- tai keskusteluyhteyteen? Mitkä ovat viestien sisäiset merkitysyhteydet? Sananvapauden

suoja on laajempi, kun viestit liittyvät tärkeisiin yhteiskunnallisiin teemoihin kuin vailla yhteiskunnallista kantavuutta oleviin ja mahdollisesti vain suppeaa henkilöryhmää koskettaviin aiheisiin. Rangaistavaa ei myöskään ole eri kulttuurien ja uskontojen haitallisten ja ihmisarvoa loukkaavien tapojen voimakaskaan kritiikki, joka ei pyri tekemään ihmisryhmästä muita alempiarvoista.

Myös mielipiteiden ja tosiasioiden erottelulla on merkitystä. Väitteiden loukkaavuus voi perustua siihen, että väite on perätön. Mielipiteillä ja arvoarvostelmilla sen sijaan ei ole totuusarvoa. Niitä ei voida osoittaa oikeiksi tai vääriksi. Arvoarvostelmat ja mielipiteet, jotka loukkaavat syrjinnältä suojatun ihmisryhmän ihmisarvoa ovat kiihottamisrikoksen tarkoituksellisesti tavoitettavia tai solvaavia. EIT on korostanut mielipiteenvapauden merkitystä kunnianloukkausten arvioinnin yhteydessä. Mielipiteiden esittämisestä ei tule tuomita rangaistukseen, jos se perustuu riittäviin tosiasioihin eikä mielipidettä ole esitetty loukkaa-

mistarkoituksessa. Suomen kunnianloukkausta koskeva rangaistussäännös rakentuu kyseiselle periaatteelle.

Viestien rangaistavuutta pohdittaessa tulee arvioida, missä määrin kyse on yhteiskunnan vallanpitäjien kuten hallituksen, poliitikkojen tai virkamiesten kärkevästä arvostelusta ja missä määrin kansanryhmän halventamisesta. Kysymyksellä on merkitystä sekä rangaistavuuden kynnyksen ylittymistä, että teon vähäisyyttä arvioitaessa. Silloin kun kyse ei ole kiihottamisrikoksesta, teko saattaa kuitenkin olla rangaistava kunnianloukkauksena.

Rangaistava vihapuhe

Kiihottaminen kansanryhmää vastaan on esimerkiksi ns. vihapuheesta, jota voidaan pitää vihari-kosten erityismuotona. Vihapuhe on käsitteenä nimenomaisesti mainittu Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2012:58 (kohta 39), joka koskee

kiihottamista kansanryhmää vastaan. Muina esimerkkeinä voidaan mainita kunnianloukkaus ja laiton uhkaus, silloin kun niiden vaikuttimena on rotu, ihonväri, syntyperä, kansallinen tai etninen alkuperä, uskonto tai vakaumus, seksuaalinen suuntautuminen tai vammaisuus taikka niihin rinnastettava muu peruste.

Vihapuheessa on usein kysymys väkivaltaan kehottamisesta tai väkivallan oikeuttamisesta yksilöitä tai kansanryhmiä vastaan, mutta se voi ilmetä myös muunlaisena esimerkiksi loukkaavana ja vihamielisenä ilmaisuna ilman, että lausumassa suoranaisesti kannustettaisiin väkivallantekoihin kohdetta vastaan (vrt. KKO 2012:58).

Vihapuheen levittämisestä voi joutua vastuuseen myös sellaisen sivuston ylläpitäjä, joka tietoisesti sallii vihapuheen saatavilla olon sivustollaan. Ylläpitäjänä voidaan pitää tahoa, joka ei ole tuottanut aineistoa mutta teknisesti myötävaikuttaa aineiston levittämiseen sivustollaan. Jos ylläpitäjä tietoisesti sallii vihapuheen esilläolon, hän saattaa

itse syyllistyä rangaistavan aineiston saatavilla pitämiseen. Sähköisten viestinnän palveluista säädetyin lain (917/2014) 184 §:ssä on säädetty vastuuvapaudesta eräiden palvelujen tarjoajien osalta. Vastuuvapaus edellyttää, että palveluntarjoaja reagoi viipymättä levityksen estämiseksi saatuaan tiedon, että palvelun kohteena oleva aineisto on säännöksessä tarkoitettu tavoin lainvastainen.

Huomionarvoista on, että eräisiin vihapuherikoksiin sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia säännöksiä. Näin on esimerkiksi kiihottamisen kansanryhmää vastaan ja törkeään kiihottamisen kansanryhmää vastaan sekä myös törkeän kunnianloukkauksen osalta, silloin kun rikoksen vaikuttimena on rotu, ihonväri, syntyperä, kansallinen tai etninen alkuperä, uskonto tai vakaumus, seksuaalinen suuntautuminen tai vammaisuus taikka niihin rinnastettava muu peruste (ks. Rovaniemen hovioikeus 17.10.2014, tuomio 14/144327).

Rangaistuksen koventaminen vihamotiivin perusteella

Viharikos voi kohdistua joko yksilöön, jolloin viha kanavoituu ryhmää edustavaan yksilöön (tai esim. hänen omaisuuteensa), tai ihmisryhmään kollektiivina, mikä on tavallista jäljempänä käsitellyn vihapuheen osalta.

Esimerkkinä yksilöön kohdistuneesta viharikoksesta voidaan mainita pahoinpitely, jonka uhriksi on joutunut tummaihoisen henkilö sen takia, että pahoinpitelijä tuntee vihaa sellaisia ihmisiä kohtaan, joilla on tällainen ominaisuus. Tällaisen pahoinpitelyrikoksen tekijälle voidaan määrätä ankaroitettu rangaistus, koska rangaistuksen koventamisperusteeksi on rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa säädetty rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuden perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin

rinnastettavasta muusta vaikuttimesta. Myös pahoinpitely, joka on kohdistettu valtaväestöön kuuluvaa henkilöä kohtaan, voi olla viharikos, kunhan teko on tehty mainitussa koventamisperusteessa tarkoitettua vaikuttimesta. Lain esitöiden mukaan ”koventamisperustetta voitaisiin soveltaa myös esimerkiksi silloin, kun rikoksen kohteena on tehtäviään suorittava pakolaiskeskuksen henkilökuntaan kuuluva henkilö tai henkilö, joka ryhtyy puolustamaan väkivaltaisen rasistisen hyökkäyksen kohteena olevaa henkilöä”. Samoin edellytyksin esimerkiksi omaisuuden kohdistunut vahingonteko tai tuhotyö voi olla viharikos.

Ylipäätänsä rikoksia, joiden osalta mainittu rangaistuksen koventamisperuste tulee sovellettavaksi, on perusteltua luonnehtia viharikoksiksi. Sama koskee rikoksia, joiden osalta edellä kuvattu rikoksen vihamotiivi otetaan muuten huomioon rangaistusta lisäävänä seikkana ns. normaalirangaistus-ajattelun puitteissa. Tällöin kysymys on siitä, että nyt puheena olevasta erityisestä motii-

vista tehty rikos katsotaan moitittavammaksi kuin samanlainen teko, josta nyt puheena oleva motiivi puuttuu. Syy pitää vihamotiivista tehtyä rikosta keskimääräistä moitittavampana perustuu siihen, että viharikoksessa uhri ei ole joutunut teon kohteeksi sattumalta, vaan hän on valikoitunut uhriksi henkilökohtaisen ominaisuutensa vuoksi. Toinen syy liittyy siihen, että viharikokset usein – joskaan eivät aina – kohdistuvat suojaa kaipaaviin vähemmistöryhmiin, jolloin ne vaarantavat näihin ryhmiin kuuluvien asemaa, oikeuksia ja turvallisuutta tavalla, joka usein ylittää vastaaventyypin keskimääräisrikoksen edustaman haitan.

Esimerkkinä ihmisryhmään kollektiivina kohdistuneesta viharikoksesta voidaan puolestaan mainita kiihottaminen kansanryhmää vastaan, koska tässä rikoksessa tekijä asettaa yleisön saataville tai muutoin yleisön keskuuteen, levittää tai pitää yleisön saatavilla tiedon, mielipiteen tai muun viestin, jossa uhataan, panetellaan tai solvataan jotakin ryhmää rodun, ihonvärin, syntyperän, kansallisen

tai etnisen alkuperän, uskonnon tai vakaumuksen, seksuaalisen suuntautumisen tai vammaisuuden perusteella taikka niihin rinnastettavalla muulla perusteella.

Viharikokset voidaan myös jaotella sen perusteella, onko 1) rikostunnusmerkistössä nimenomaisesti asetettu edellytykseksi teon kohdistuminen uhriin tai muuhun kohteeseen sen vuoksi, että tämä kuuluu tiettyyn etniseen, uskonnolliseen tai vastaavaan ryhmään tai muodostaa sellaisen ryhmän vai onko 2) teko katsottava viharikokseksi, koska se on tehty rangaistuksen määräämisessä huomioitavan vihamotiivin johdosta.

Viharikoksia, joiden tunnusmerkistössä asetetaan edellytykseksi teon kohdistuminen tiettyyn ihmisryhmään (ryhmä 1), ovat esimerkiksi joukkotuhonta, rikos ihmisyyttä vastaan, kidutus, kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja törkeä

kiihottaminen kansanryhmää vastaan, syrjintä sekä esimerkiksi työsyrintä ja kiskonnantapainen työsyrintä. Huomionarvoista on, että vihamotiivia koskevaa koventamisperustetta ei tule soveltaa näihin rikoksiin, koska vihaan liittyvä tarkoituserä on jo huomioitu niiden tunnusmerkistössä. Näin ollen esimerkiksi rangaistusta määrättäessä kiihottamisesta kansaryhmää vastaan rangaistusta ei tule koventaa rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan nojalla.

Rikoslaki 6 luku 5 § Koventamisperusteet

4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta.

Asema-aukion pahoinpitely ja koventamisperuste (Helsingin hovioikeus, 26.1.2018, R 17/477)

Helsingin asema-aukiolla tapahtui syksyllä 2016 pahoinpitely, jossa Suomen Vastarintaliikkeen aktiivi potkaisi kantasuomalaista henkilöä, joka oli sylkämällä maahan viestinyt olevansa eri mieltä Vastarintaliikkeen ideologian kanssa. Käräjäoikeus ei koventanut rangaistusta vihamotiivin perusteella. Sen sijaan hovioikeus ratkaisussaan katsoi, että Pohjoismainen Vastarintaliike on jo ennen nyt käsiteltävää tapahtumaa avoimesti tuonut esiin edellä todettua ryhmän kansallissosialistista aatetta ja arvomaailmaa.

Tuomiota kovennettiin vihamotiivin perusteella (Pohjois-Karjalan käräjäoikeus, 22.1.2018, R 17/1383)

Vastaaja on tullut aggressiivisesti käyttäytyen irakilaisen asianomistajan pizzerian keittiöön, jossa vastaaja oli uhanut veitsellä asianomistajaa, heittänyt esineitä lattialle, haastanut asianomistajaa tappeluun sekä käskenyt häntä ja muita ulkomaalaisia poistumaan maasta. Asianomistaja on yrittänyt ottaa veitsen pois vastaajalta, missä yhteydessä veitsi on osunut asianomistajaa oikeaan käteen, johon on tullut naarmu. Vastaaja on tunnustanut, että hän oli tehnyt rikoksensa rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään perustuvasta vaikuttimesta. Koventamisperustetta soveltaen oikeudenmukainen rangaistus vastaajan teosta on 6 kuukautta vankeutta. Lisäksi vastaaja on tehnyt rikoksensa ehdollisen vankeusrangaistuksen koeajalla. Siksi rangaistus on tuomittava ehdottomana. Tuomio on lainvoimainen.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta piti hakaristilipun esilläpitoa ihmisarvoa loukkaavana häirintänä (diaarinumero 393/2018)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu pyysi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakuntaa arvioimaan, oliko menettely häirintää, kun hän oli ripustanut hakaristilipun kerrostaloasuntonsa ikkunaan sekä kieltämään vastaajaa jatkamasta tai uusimasta menettelyään ja asettamaan päätöksensä tehosteeksi uhkasakon.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta totesi joulukuussa 2018 antamassaan päätöksessä, että hakaristilippu yhdistetään yleisesti toisen maailmansodan aikaisiin juutalaisvainoihin ja juutalaisvihaan. Lautakunta katsoi, että hakaristilipun esillä pitäminen asuinalueen kerrostalon ikkunassa yhdessä rasistisesti motivoituun ilkivaltaan ja vihapostiin liittyvän rasistisen käyttäytymisen kanssa ovat hakaristilipun symbolisen merkityksenkin vuoksi sellaisia toisiinsa rasistisen ilmapiirin kautta syy-yhteydessä olevia tekijöitä, joiden vuoksi on objektiivisesti arvioiden perusteltua aihetta olettaa, että vastaaja oli osaltaan hakaristilipun ripustamisella ikkunaansa luonut asianomistajaa koskevan uhkaavan ja vihamielisen ilmapiirin. Lautakunta piti lipun esilläpitoa häirintänä ja kielsi vastaajaa uusimasta menettelyä.

Yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain mukainen häirintä

Yhdenvertaisuuslaki kieltää henkilön ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaavan käyttäytymisen. Laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta on kielletty seksuaalinen häirintä ja sukupuoleen perustuva häirintä.

Yhdenvertaisuuslaki 14 § Häirintä

Henkilön ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaava käyttäytyminen on häirintää, jos loukkaava käyttäytyminen liittyy 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuun syyhyn ja käyttäytymisellä luodaan mainitun syyn vuoksi henkilöä halventava tai nöyryyttävä taikka häntä kohtaan uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri.

Työnantajan menettelyä on pidettävä syrjintänä, jos työnantaja saatuaan tiedon siitä, että työnteki-

jä on joutunut työssään 1 momentissa tarkoitetun häirinnän kohteeksi, laiminlyö ryhtyä käytettävissään oleviin toimiin häirinnän poistamiseksi.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 7 § Seksuaalinen häirintä ja sukupuoleen perustuva häirintä

Seksuaalista häirintää ja häirintää sukupuolen perusteella samoin kuin käskyä tai ohjetta harjoittaa sukupuoleen perustuvaa syrjintää on pidettävä tässä laissa tarkoitettuna syrjintänä.

Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan tässä laissa sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan tässä laissa henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän henkistä tai fyysistä koskemattomuutta ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Kansainväliset sopimukset ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen keskeisiä ratkaisuja

Viharikoskriminalisoinneilla on läheinen yhteys useisiin perus- ja ihmisoikeuksiin, joiden keskeinen tehtävä on antaa suojaa yksilölle, paitsi julkisen vallan, myös toisten yksilöiden tekemiä loukkauksia vastaan. Tämä yhteys ilmenee yhtäältä eräiden ihmisoikeussopimusten asettamista kriminalisointivelvoitteista, toisaalta siitä, että

perus- ja ihmisoikeudet rajoittavat kriminaalisointien käyttöä merkittäväällä tavalla.

Esimerkiksi syrjinnän kriminalisointi ja kriminaalisointi, joka vastaa nykyistä kiihottamista kansanryhmää vastaan, sisällytettiin Suomen rikoslakiin aikanaan sen vuoksi, että Suomi oli liittynyt YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevaan sopimukseen ja YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan yleissopimuksen. Kiihottaminen kansanryhmää vastaan -kriminalisoinnin nykyiseen sisältöön on puolestaan vaikuttanut eurooppaoikeus. Vuonna 2011 lainmuutoksella säännös saatettiin vastaamaan Euroopan Unionin neuvoston rasmin ja muukalaisvihan tiettyjen muotojen ja ilmaisujen torjumiseksi rikosoikeudellisin keinoin annettua puitepäätöstä (2008/913/YOS) sekä Euroopan neuvoston jäsenmaiden 28.1.2003 tekemää Euroopan neuvoston tietoverkorkorikollisuutta koskevan yleissopimuksen lisäpöytäkirjaa (ETS 189).

Kriminalisointivelvoitteiden ohella ihmisoikeussopimukset asettavat toisinaan myös vaatimuksia viharikosten tutkinnalle, koska niissä suojattujen oikeuksien turvaaminen edellyttää valtiolta riittävän tehokasta rikosten tutkintaa. Vakavien rikosten osalta väitetyn vihamotiivin sivuuttaminen tai asianmukaisen tutkinnan laiminlyönti voi siten merkitä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa valtiolle asetetun prosessuaalisen velvollisuuden loukkausta (esim. Abu v. Bulgaria, no. 26827/08 ja Skorjanec v. Croatia, no. 25536/14).

Erityisesti sananvapaudella on huomattava merkitys vihapuheen torjunnassa, koska sananvapautta nauttivasta ilmaisusta ei saa rangaista. Lainkäyttäjälle tämä merkitsee, että arvioitaessa ilmaisun rangaistavuutta, on ensin kysyttävä, onko ilmaisu sananvapauden suojaama. Kiihottamista kansanryhmää vastaan -säännöstä ja muita vihapuhekriminalisointeja sovellettaessa on siis otettava huomioon, mitä sananvapaudesta on ihmisoikeussopimuksissa ja perustuslaissa määrätty. Sananvapauden ohella myös uskonnonvapaus sekä tieteen, taiteen ja ylimmän

opetuksen vapaus suojaavat omista lähtökohdistaan oikeutta tuoda esiin tietoja ja mielipiteitä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on oikeuskäytännössään katsonut, että sananvapaus koskee ihmisoikeussopimuksen (EIS) 10 artiklan mukaisin varauksin paitsi myönteisinä, vaarattomina tai yhdentekevinä pidettyjä, myös loukkaavia, järkyttäviä sekä huolestuttavia tietoja ja ajatuksia.

Sananvapaus ei kuitenkaan ole rajoittamaton. EIS 10 artiklan 2 kappaleen mukaan sananvapauden käyttöön liittyy myös velvollisuuksia ja vastuuta. Kappaleen mukaan oikeutta ajatusten ja mielipiteiden levittämiseen voidaan asettaa sellaisten rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa esimerkiksi yleisen turvallisuuden vuoksi tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden taikka muiden maineen ja kunnian ja oikeuksien suojelemiseksi. EIT on vastavasti huomauttanut, että demokratian kulmakiviin kuuluu suvaitsevuus ja ihmisten tasa-arvo. Näin

ollen demokratiassa saattaa olla välttämätöntä määrätä seuraamuksia tai ryhtyä ennalta estäviin toimenpiteisiin silloin, kun lausumilla yllytetään suvaitsemattomuuteen perustuvaan vihaan.

Poliittinen sananvapaus on erityisasemassa, koska se on demokraattisen yhteiskunnan perusta. Poliittista puhetta tai keskustelua yleisesti merkittävistä kysymyksistä ei saa rajoittaa ilman pakottavia syitä. Tällä on erityinen merkitys tulkitessa säännöstä kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja muita vihapuhekriminalisointeja, koska rasistisilla ja muuten muukalaisvihamielisillä tai sellaisiksi mielletyillä mielipiteillä on varsin usein jonkinlainen liittymä poliittiseen keskusteluun. Tässä yhteydessä voidaan mainita EIT:n ratkaisu Féret v. Belgia, jossa oli kysymys poliittisen puolueen puheenjohtajan ilmaisusta. Puheenjohtaja oli levittänyt kirjoituksia, joissa hän oli esittänyt maahan muuttaneet ulkomaalaiset rikollisina. Kirjoituksissa näiden ihmisten väitettiin tulleen maahan vain käyttääkseen hyväkseen etuuksia.

Kansallinen tuomioistuin oli tuominnut puheenjohtajan rangaistukseen kirjoituksistaan. EIT ei todennut tapauksessa sananvapauden loukkausta. Tuomioistuin katsoi, että kirjoitukset olivat olleet omiaan herättämään yleisössä halveksuntaa ja jopa vihaa maahanmuuttajia kohtaan ja se totesi, että rasistista syrjintää ja muukalaisvihaa tuli vastustaa silloinkin, kun siinä ei suoranaisesti yllytetty väkivaltaan (Féret v. Belgia no. 15615/07).

Sananvapauden ydinalueeseen kuuluu myös lehdistön toiminta. EIT:n yksi merkittävimmistä sananvapausratkaisuksista, Jersild vastaan Tanska, koski toimittajan raportointia muiden tekemistä rasistisesta tai muukalaisvihamielisestä menettelystä. Tanskan yleisradioyhtiön toimittaja Jens Olaf Jersild oli tehnyt ajankohtaisohjelman nuorisoryhmästä, jonka jäsenet esittivät haastattelulausunnoissaan karkean rasistisia ja ulkomaalaisvihamielisiä mielipiteitä. Jersild tuomittiin kansallisissa tuomioistuimissa sakkoihin avunannosta rikokseen, joka vastaa rikoslain 11 luvun

10 §:ssä säädettyä kiihottamista kansanryhmää vastaan. EIT sitä vastoin katsoi, että rasistisesta järjestöstä ohjelman tehneen toimittajan tuomitseminen kiihottamisesta kansanryhmää vastaan merkitsi ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan tarkoittaman sananvapauden loukkaamista. Tuomioistuin korosti, että Jersildin tarkoitus ei ollut ollut rasistinen, vaan että hän oli toimittajana pyrkinyt antamaan suurelle yleisölle tietoa erään ryhmän ulkomaalaisvastaisista asenteista. Jersild-tapauksen perusteella on rangaistavien lausumien levittämisestä erotettava oikeus kirjoittaa ja raportoida mediassa esimerkiksi rasistisista ryhmistä ja niiden toiminnasta. Tätä tiedonvälitystoimintaa median on voitava tehdä ilman, että sen edustaja tuomitaan rikoksesta (Jersild v Tanska no. 15890/89). Todettakoon, että mikäli uutisoinnin tarkoitus puolestaan on edistää rasistisen materiaalin levittämistä, se ei ole vastaavan suojelun kohteena.

Eräissä kansallissosialististen ja muiden ääri-

liikkeiden mielipiteiden levittämistä koskevissa asioissa EIT on myös soveltanut 17 artiklaa, joka kieltää sopimuksessa turvattujen oikeuksien väärinkäytön. Artiklaa on pääsääntöisesti sovellettu poikkeuksellisissa ja äärimmäisissä tilanteissa eräänlaisena viimeisenä keinona osoittaa sananvapauden rajat.

2. Viharikosten yleisyys

Poliisin tietoon tulleet viharikokset

Viharikoksia seurataan Suomessa poliisin valtakunnallisten rikosilmoitustietojen pohjalta. Poliisin tietoon tulleita viharikoksia on seurattu jo yli 20 vuotta. Vuonna 2009 rasistisen rikollisuuden seuranta laajennettiin viharikosseurannaksi. Poliisiammattikorkeakoulu julkaisee vuosittain loka-marraskuussa selvityksen edellisen vuoden aikana tehdyistä rikosilmoituksista. Tuorein raportti koskee vuotta 2018.

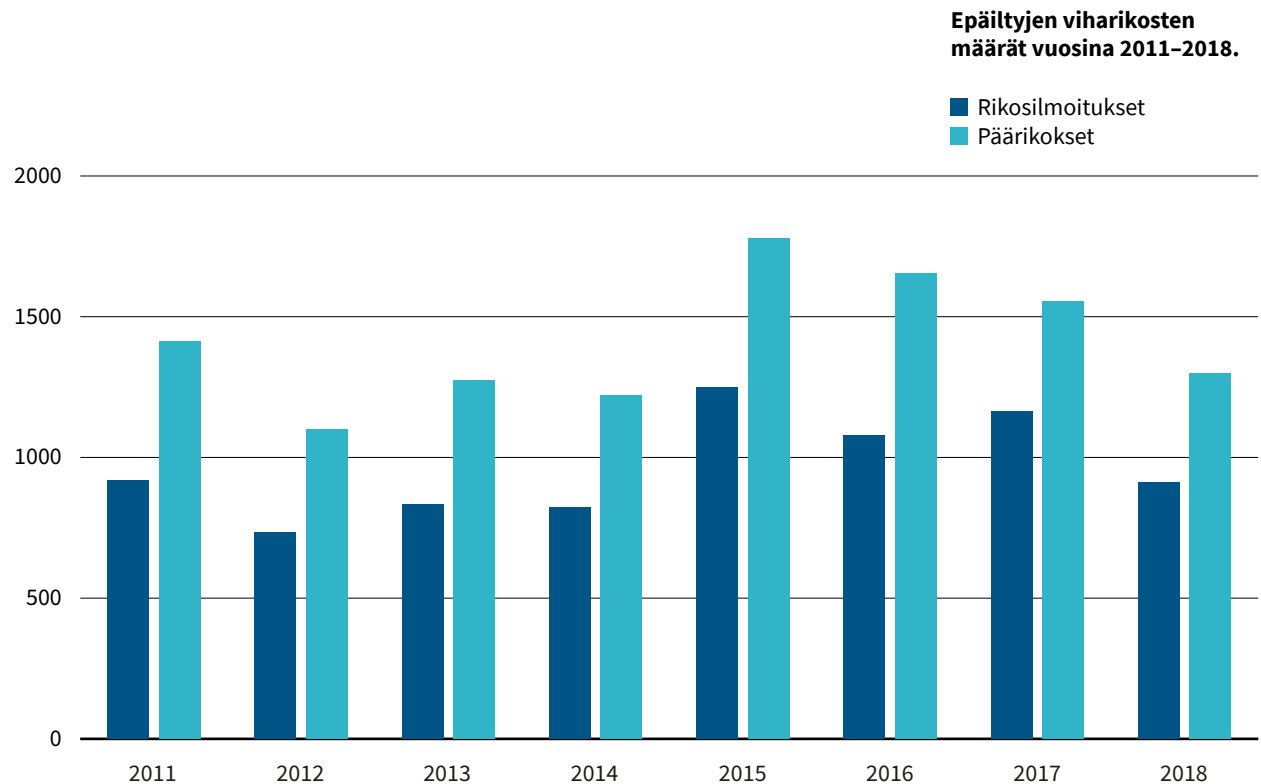
Poliisin seuranta tehdään rikosilmoitusten perusteella. Poliisiammattikorkeakoulussa toimiva tutkija poimii aineiston rikosilmoituksista tiettyjen rikosnimikkeiden, hakusanojen ja luokitusten perusteella. Yksi näistä luokituksista on poliisin

käyttämä viharikosluokitus. Aineiston poiminnan jälkeen tutkija käy läpi aineiston, ja poimii siitä lopullisen tutkimusaineiston vakiintuneiden kriteerien perusteella. Esimerkiksi vuonna 2018 poiminnan jälkeen aineistossa oli 9 997 rikosilmoitusta, kun lopulliseen aineistoon valikoitui 910 rikosilmoitusta tutkijan käytyä raaka-aineiston läpi kriteerien perusteella.

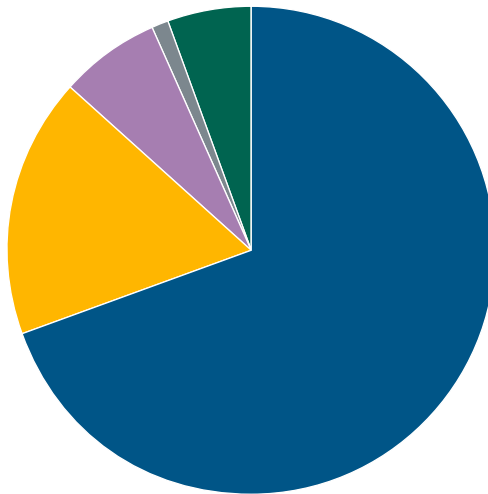
Poliisin tietoon tullut viharikollisuus tasaantunut pidemmän aikavälin tasolle vuoden 2015 kasvupii-kin jälkeen. Vuonna 2018 poliisille tehtiin yhteensä 910 rikosilmoitusta epäillyistä viharikoksista. Viereisessä taulukossa näkyy tarkemmin rikosilmoitusten ja päärrikosten määrä eri vuosina.

Eri vihamotiivien osuudet ovat pysyneet jokseenkin samoina vuoden 2008 selvityksestä lähtien. Enemmistössä tapauksista on koko ajan ollut kyse etnisestä taustasta. Vuonna 2018 rikosilmoituksesta 70 prosenttia liittyi etniseen tai kansalliseen taustaan. Seuraavaksi suurin ryhmä olivat uskonnolliseen taustaan liittyvät rikosilmoitukset.

Eri viharikosmotiivien osuudet epäillyistä viharikoksista tehdyissä rikosilmoituksissa vuonna 2018 (n=910).

- Etninen tai kansallinen tausta 69,7 %
- Uskonto tai vakaumus 17 %
- Seksuaalinen suuntautuminen 6,7 %
- Sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu 1,3 %
- Vammaisuus 5,3 %

Vieressä olevasta kuviosta näkyy eri viharikosmotiivien osuudet vuonna 2018.

Poliisiammattikorkeakoulun viharikosraportin mukaan vuonna 2018 yleisin rikoslaji edellisten vuosien tapaan oli pahoinpitelyrikos (37 % / 486 rikosilmoitusta). Seuraavaksi eniten oli kunnianloukkauksia. Kiihottaminen kansanryhmää vastaan -rikosten määrä laski huomattavasti vuoden 2017 luvuista. Vuonna 2017 kiihottamisrikoksia koskevien rikosepäilyjen määrä kasvoi huomattavasti poliisin kohdistettua resursseja rangaistavan vihapuheen tutkintaan. Vuonna 2017 poliisin tietoon tuli 152 rikosta kiihottaminen kansanryhmää vastaan nimikkeellä. Vuonna 2018 määrä laski takaisin aiemmalle tasolle (34 rikosilmoitusta).

Vuonna 2018 poliisi käytti viharikosluokitusta yhteensä 237 rikosilmoituksessa (26 %). Luokitusprosentti tippui merkittävästi edellisestä vuodesta, jolloin se kasvoi hetkellisesti 39 prosenttiin. Yksi syy kasvulle oli todennäköisesti poliisin viharikoksiin liittyvä koulutus, joka on auttanut tun-

nistamaan viharikoksia ja tuonut esiin luokituksen merkitystä ilmiön seurannassa. Koulutuksen merkitys näyttäisi kuitenkin jääneen lyhytaikaiseksi luokituksen käytön laskettua takaisin aiemmalle tasolle. Luokituksen käyttöasteesta ei suoraan voida päätellä sitä, tunnistaako poliisi viharikoksia, mutta viitteitä tunnistamisesta se antaa.

Syyttäjien ja tuomioistuinten tilastot viharikoksista

Syyttäjien ja tuomioistuinten osalta tilastoja ei julkaista säännöllisesti. Oikeushallinnon järjestelmästä on mahdollista etsiä tapaukset, jotka poliisi on luokitellut viharikoksiksi. Tämä on kuitenkin pieni osa tapauksista. Tietoa poliisin luokittelemien tapausten käsittelystä tuomioistuimissa sekä kiihottamisrikosten käsittelystä käräjäoikeuksissa on julkaistu kahdessa oikeusministeriön muistiossa. Toisessa muistiossa on lisäksi referoitu käräjäoikeuksien vuonna 2018 antamia tuomioita

kiihottamisrikoksissa sekä vihamotiivin perusteella kovennettuja tuomioita. Näiden tietojen perusteella näyttää siltä, että tuomiota kovennetaan vihamotiivin perusteella harvoin.

Kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevien tuomioiden määrä käräjäoikeuksissa on lisääntynyt viime vuosina. Vuonna 2017 tuomioita annettiin 13 ja vuonna 2018 31. Lähes kaikissa tuomio on ollut langettava.

Vihapuheesta ja häirinnästä jätetään usein ilmoittamatta

Uhritutkimusten mukaan monet jättävät rikosilmoituksen tekemättä, joten poliisin tietoon tulleet viharikokset eivät tuo näkyväksi kuin osan viharikoksista. Uhritutkimusten mukaan kokemukset viharikoksista ovat poliisin tietoon tullutta viharikollisuutta yleisempiä.

Vuonna 2016 syrjinnän seurantaryhmä julkaisi ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”. Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin”-raportin, jonka mukaan vihapuheen ja häirinnän kohteeksi joutuneista 20–30 prosenttia oli kohdantunut näitä tilanteita useammin kuin kerran kuussa.

Enemmistö ei ollut ilmoittanut tapahtumista minnekään, sillä he eivät uskoneet, että asialle olisi tehty mitään (65 %) tai että asialle olisi voitu tehdä mitään (48 %). Yleisin yksittäinen taho, jolle vihapuheesta tai häirinnästä ilmoitettaisiin tai ilmoitettiin, oli poliisi.

Häirinnän tai vihapuheen tapahtumapaikkoina korostuivat kadut, parkkipaikat, puistot ja muut julkiset paikat. Seuraavaksi yleisimmin sitä kohdattiin internetissä, julkisilla keskustelupalstoilla ja Facebookissa. Kolmanneksi yleisimpiä tapahtumapaikkoja olivat kahvilat, ravintolat ja baarit ja neljänneksi yleisimpänä olivat julkiset kulkuneuvot.

Vihapuhe ja häirintä ovat raportin mukaan vaikuttaneet vahvimmin yleiseen turvallisuuden tunteeseen (61 %) ja psyykkiseen terveyteen (52 %). Lähes kolmanneksella ne ovat vaikuttaneet myös viranomaisluottamukseen. Yli puolet tutkimukseen osallistuneista kertoi välttävänsä joitain paikkoja siinä pelossa, että pelkää joutuvansa häirinnän tai vihapuheen kohteeksi vähemmistöryhmään kuulumisensa takia.

Maaliskuussa 2018 julkaistun ”Uhrien kokemuksia viharikoksista Suomessa vuosina 2014–2018” -raportin havainnot ovat samansuuntaisia. Raportin mukaan vain pieni osa vastaajista oli ilmoittanut poliisille kokemuksistaan. Merkittävimpanä syynä olla ilmoittamatta poliisille esiintyi epäily poliisin toimintaa kohtaan viharikostapauksissa. Monissa vastauksissa näkyi myös turhautuminen ja turtuminen sekä pelko ja ahdistus.

Puolet vastaajista kertoi kokeneensa sanallisia loukkauksia. Muita yleisiä rikostyypppejä olivat pahoinpitely ja syrjintä.

Rikoksen yhteydessä ilmenneistä vihamotiiveista yleisin oli ihonväri tai etninen tai kansallinen tausta. Toiseksi yleisin esiintyneistä motiiveista oli uskonto tai vakaumus. Seksuaaliseen suuntautumiseen liittyneistä rikoksista saatiin lähes saman verran ilmoituksia.

Viharikoksen vaikutukset uhriin näyttäytyivät moninaisina ja olivat useissa tapauksissa pitkäkestoisia. Julkisella keskustelulla ja vallitsevilla asenteilla on merkitystä uhrin toipumiseen, mutta mahdollisesti myös ilmoitushalukkuuteen.

Naiset kohtaavat seksuaalista häirintää miehiä useammin

Tasa-arvobarometri 2017 mukaan suomalaisista naisista 38 prosenttia ja miehistä 17 prosenttia on kokenut seksuaalista häirintää kahden kyselyä edeltäneen vuoden aikana. Naiset olivat kohdanneet kaikkia seksuaalisen häirinnän muotoja

useammin kuin miehet. Naisten kokemassa häirinnässä tekijä on useimmiten mies, kun taas miesten kokemassa häirinnässä tekijät ovat sekä naisia että miehiä. Vähemmistöön kuulumisen lisäksi seksuaalisen häirinnän riskiä yli kaksinkertaiseksi ja seksuaalisen väkivallan kokemusten kasautumisen riskiä lähes nelinkertaiseksi.

Barometrin mukaan naisten riski kokea sekä seksuaalista häirintää että vihapuhetta on yli 5 kertaa suurempi kuin miehillä. Johonkin vähemmistöön kuulumisen on altistanut vihapuheelle erityisesti naisia. Sukupuolistunutta vihapuhetta kokeneista 62 % on kokenut myös seksuaalista häirintää.

3. Viharikosten tunnistaminen, tutkinta ja syyttäminen

Vihamotiivin esille tuominen voi olla uhrille vaikeaa

Viharikosten uhrin ei välttämättä tunnista joutuneensa viharikoksen uhriksi, eivätkä tiedä, mikä merkitys vihamotiivin tunnistamisella ja esiin tuomisella voi olla prosessissa. Uhrille voi olla vaikeaa tuoda esiin epäilevänsä rikoksen motiivin liittyvän hänen henkilökohtaisiin ominaisuuksiinsa, eikä uhri välttämättä tiedä, että motiivilla voi olla merkitystä rangaistusseuraamuksen osalta.

Eri uhritutkimusten mukaan ilmoittamiskynnys viharikoksissa on varsin korkea. Rikosilmoituksen tekemistä on saattanut edeltää pitkä harkinta, jonka aikana uhri on miettinyt valmiuksiaan tuoda esille epäilevänsä taustalla olevan vihamotiivin.

Kaikilla rikoksen uhreilla on oikeus uhridirektiivin mukaisiin uhrien yleisiin tukipalveluihin jo ennen rikosoikeudellista menettelyä, sen kuluessa ja tarvittavan ajan sen jälkeen. Palvelut tuotetaan Rikosuhripäivystyksen (RIKU) toiminnassa oikeusministeriön antaman julkisen palveluvelvoitteen nojalla. RIKU:sta saa käytännön neuvoja rikosprosessiin liittyvissä kysymyksissä ja tarvittaessa tukihenkilön mukaan oikeudenkäyntiin. Lisätietoja RIKUn palveluista (ml. yhteydenottopyyntö): <https://www.riku.fi/fi/palvelut/kenelle+palvelut+on+tarkoitettu/>

Indikaattorit apuna viharikosten tunnistamisessa

Esitutkinnalla on suuri merkitys mahdollisen viharikosmotiivin varhaisessa löytymisessä. Koko rikosprosessia hyödyttää se, että mahdollista vihamotiivia selvitetään rikosilmoituksen teosta asti. Huomioimalla vihamotiivin mahdollisuus alusta asti varmistetaan, että esimerkiksi todisteet motiivista kerätään, ja todistajien kuulemisessa käydään läpi myös mahdollista vihamotiivia. Tämä työ on prosessin onnistumiselle ensiarvoisen tärkeää, ja on edellytyksenä sille, että syyttäjällä on riittävät tiedot syytteen nostamiseksi.

Prosessin sujuvuuden takaamiseksi on tärkeää, että poliisilla ja syyttäjällä on yhteinen käsitys

viharikoksista. Poliisilla on vuoden 2019 alusta ollut velvollisuus informoida syyttäjää mahdollisesta vihamotiivista. Syyttäjä lopulta päättää, syytetäänkö epäiltyä viharikoksesta ja tarvitaanko lisätodisteita epäillyn rikoksen vihaelementeistä.

Joissain tapauksissa on selvää, että on syytä epäillä vihamotiivin olevan ainakin osa motiivia. Epäilty saattaa jopa kertoa tekonsa syyksi vihan tiettyä ihmisryhmää kohtaan. Viitteitä motiivista saattavat antaa myös epäillyn käyttämät ilmaisut tai symbolit. Merkeistä ja symboleista hakaristi lie-nee tunnetuin, vaikka myös monet muut symbolit voivat viitata vihamotiiviin. Vihamotiivin ja merkien / symbolien yhteyden tunnistamiseksi asiantuntijoiden konsultointi saattaa olla tarpeen. Rikoksen raakuuskin saattaa viitata vihamotiiviin, erityisesti silloin, jos muuta motiivia ei ole.

Yksi apuväline viharikosten tunnistamisessa voivat olla indikaattorit. Ne tarjoavat yhden mahdollisen työvälineen, jonka avulla vihamotiivin mahdollisuutta voidaan arvioida, mutta ne eivät anna

lopullista vastausta, vaan vastaus löytyy niiden avulla tehtävästä tutkinnasta. Indikaattoreita voidaan käyttää kaikissa rikosprosessin vaiheissa.

Nämä indikaattorit ja niihin liittyvät kysymykset voivat auttaa tunnistamisessa:

- **uhrin tai todistajan käsitys motiivista:** epäileekö uhri tai todistaja, että rikoksen motiivina oli viha tiettyä ryhmää tai henkilön suojattuja ominaisuuksia kohtaan?
- **uhriin liittyvät tekijät:** kuuluko uhri vähemmistöryhmään? Onko uhri aktiivinen vähemmistöjen oikeuksien edistäjä?
- **ero epäillyn ja uhrin taustassa:** kuuluvatko epäilty ja uhri eri uskonnolliseen tai etniseen ryhmään, tai onko heillä erilainen seksuaalinen suuntautuminen? Voiko tällä olla vaikutusta? Onko ryhmien välillä aiemmin ollut vihamielisyyttä?

- **epäillyn käytös ja viestintä:** esittikö epäilty kommentteja / julkaisiko kirjoituksia / teki- kö eleitä, jotka liittyvät vihamotiiviin? Oliko rikospaikalla piirroksia, symboleja, graffiteja tai kirjoitusta?
- **epäiltyyn liittyvät tekijät:** toimiiko epäilty aktiivisesti ”viharyhmässä”? Onko hän aiemmin syyllistynyt vastaaviin tekoihin tai onko häntä epäilty niistä?
- **järjestäytyneet viharyhmät:** onko todisteita, että tällainen ryhmä on aktiivinen alueella? Käyttäytyikö epäilty viharyhmiin yhdistetyllä tavalla (esimerkiksi käytti natsitervehdystä)? Oliko epäillyllä viharyhmiin liittyviä tatuointeja tai merkkejä vaatteissaan? Tapahtuiko teko viharyhmän kokoontumisen tai mielenosoituksen aikana tai pian sen jälkeen? Uhkasiko viharyhmä julkisesti jotain ryhmää?

- **rikosten tai viiatekojen yleisyys alueella:** onko alueella tapahtunut vastaavia tekoja aiemmin? Kohdistuvatko teot johonkin tiettyyn ryhmään? Onko joku aiempi tapahtuma saanut aikaan kostotoimia? Onko uhri tai yhteisö, johon uhri kuuluu saanut äskettäin uhkaavia viestejä?
- **rikospaikka ja -aika:** tapahtuiko teko päivänä, jolla on erityistä merkitystä (kuten uskonnollinen pyhäpäivä, kansallispäivä, pride, kansainvälinen transihmisten muistopäivä, romanien kansallispäivä)? Onko samassa paikassa aiemmin tapahtunut viatekoja? Oliko uhri lähellä paikkaa, joka liittyy tietyn ryhmän toimintaan (esimerkiksi moskeija, vastaanottokeskus)? Tapahtuiko epäilty rikos sen jälkeen, kun tietyn vähemmistön läsnäolossa alueella oli tapahtunut muutos (esimerkiksi vastaanottokeskus avattu alueella, sateenkaari-perhe muutti alueelle)?
- **kohteena rakennus:** Jos kohteena oli kiinteistö, onko se uskonnonharjoittamiseen käytetty tila (esimerkiksi synagoga, kirkko, moskeija), kulttuurikeskus, historiallinen monumentti tai rakennus tai onko kyse esimerkiksi jonkin etnisen ryhmän kerhotilasta tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia puolustavan järjestön toimistosta?
- **väkivallan luonne:** liittyikö epäiltyyn rikokseen poikkeuksellisen vakavaa väkivaltaa tai halventavaa kohtelua? Oliko väkivalta provosoimatonta? Liittyikö väkivaltaan rasististen symbolien merkitsemistä uhriin? Jos kyse oli kiinteistöstä, vahingoitettiinkö sitä halventavilla symboleilla tai esimerkiksi ulosteilla?
- **muun motiivin puute**

Valtakunnansyyttäjän syytemonopoli vihapuherikoksissa

Sananvapauslain 24 §:n 1 momentin mukaan valtakunnansyyttäjä päättää syytteen nostamisesta julkaistun viestin sisältöön perustuvasta virallisen syytteen alaisesta rikoksesta ja tällaiseen rikokseen liittyvästä päätoimittajarikkomuksesta. Viestinnän rikosoikeudellisessa sääntelyssä on aina kyse sananvapauden rajoituksesta ja punninta sananvapauden ja rikoksella suojatun yleisen edun välillä tulee johtaa hyväksyttävään lopputulokseen. Säättämällä kyseiset rikokset ylimmän syyttäväviranomaisen yksinomaiseen syyteharkintavaltaan lainsäätäjä on halunnut varmistua siitä, että mainitut näkökohdat tulevat asianmukaisesti huomioiduksi syyteharkinnassa eikä kenenkään demokraattisia oikeuksia rajoiteta perusteettomasti. Syytemonopolin tarkoituksena on myös turvata syyttämiskäytännön yhdenmukaisuus sananvapausasioissa (HE 54/2002 vp. 93).

Syyttäjä voi vaatia koventamista prosessin kaikissa vaiheissa (Helsingin käräjäoikeus, 11.2.2019, R 18/4891)

Asianomistajat ja todistajat ovat kertoneet vastaajan käyttäytyneen asuinyhteisön piirissä avoimen aggressiivisesti varsinkin talon ulkomaalaisia perheitä kohtaan. Vastaaja on huudellut heille rasistisesti muun muassa kehotuksia palata omaan maahansa ja vetänyt ainakin toista somalinaisista huivista. Vaikka vastaaja oli kohdistanut häirintää muihinkin kuin maahanmuuttajataustaisiin asukkaisiin, oli se ollut pääosin rasistista. Vastaajan oikeudessa kertomat ajatukset suhtautumisesta henkilöihin, jotka eivät ole syntyneet Suomessa, on tukenut päätelmää siitä, että käyttäytyminen on johtunut myös rasistisista asenteista.

Asianomistaja avustajineen vaati rangaistusta rasistisen motiivin perusteella. Syyttäjä on todistelun vastaanottamisen jälkeen yhtynyt vaatimukseen rasismipe-

rusteisen koventamisperusteen soveltamisesta katsoen, että kysymyksessä oli selkeä ja ilmeinen viharikos.

Käräjäoikeuden mukaan ei jäänyt varteenotettavaa epäilyä siitä, etteikö syyksi nyt luettavien rikosten vaikutin ole ollut pääosin asianomistajien etniseen alkuperään, ihonväriin, uskuntoon ja vakaumukseen perustuva. Rikoslain 6 luvun 5 §:n 4-kohdan mukaista koventamisperustetta voidaan soveltaa, vaikka rikoksiin olisi ollut muitakin vaikuttimia kuin rasistinen motiivi. Rangaistusta mitattaessa käräjäoikeus on ottanut koventamisperusteena huomioon rikoksen vaikuttimen liittymisen uhrien etniseen alkuperään, ihonväriin, uskuntoon ja erilaiseen vakaumukseen, vaikkakin on uskottavaa, että muitakin motiiveja, kuten aikaisempia riitaisuuksia, on voinut olla.

Tyypillisesti valtakunnansyyttäjän syytemonopolin piiriin kuuluvat rikokset on lueteltu valtakunnansyyttäjän yleisessä ohjeessa (VKS:2017:2, Dnro 6/31/11). Näistä selkeitä vihapuhe rikoksia ovat kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja uskonrauhan rikkominen. Tietyissä asianomistajarikoksissa silloin kun asianomistaja ei vaadi rangaistusta ja viesti on julkaistu joukkotiedotusvälineissä, valtakunnansyyttäjällä on yksinomainen valta harkita, vaatiiko erittäin tärkeä yleinen etu syytteen nostamista (RL 24 luku 12 § 2). Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi kunnianloukkausrikokset.

Edellä mainituissa sananvapausrikoksissa valtakunnansyyttäjällä on yksinomainen oikeus harkita, nostetaanko syyte vai ei. Esitutkintavaiheessa tehtävästä esitutkintayhteistyöstä huolehtii valtakunnansyyttäjän lukuun syyttäjä, jolle annetaan tätä varten seurantamääräys (VKS:n ohje 19.5.2017, Dnro 019/03/17). Esitutkintayhteistyön lisäksi seurantamääräyksen saanut syyttäjä valmistelee asiaa valtakunnansyyttäjän ratkaistavak-

si, mutta hänellä ei ole oikeutta tehdä valtakunnansyyttäjän yksinomaisen syyteharkintavallan piiriin kuuluvia ratkaisuja, esimerkiksi päättää pakkokeinojen käyttämisestä. Valtakunnansyyttäjä päättää esittelystä syyteen nostamisesta, syyttämättä jättämisestä tai esitutinnan rajoittamisesta. Esittelijöinä valtakunnansyyttäjän toimistossa toimivat valtiosyyttäjät ja muut tehtävään määrätty syyttäjät. Mikäli syyte päätetään nostaa, valtakunnansyyttäjä myös määrää syyttäjän ajamaan syytettä määräykseen sisältyvän haastehakemuksen mukaisesti.

Valtakunnansyyttäjän yksinomaisesta syyteharkintavallasta johtuen syytettä ajamaan määrättyllä syyttäjällä ei ole toimivaltaa tarkistaa syytettä vetoamalla uusiin tosiseikkoihin tai rajoittaa syytettä luopumalla vetoamasta joihinkin tosiseikkoihin (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 5 luku 17 § 2). Syyttäjällä ei myöskään ole toimivaltaa peruuttaa syytettä harkinnanvaraisella perusteella (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1 luku 12 §) eikä

luopua syytteestä, jos ilmenee, ettei todennäköisiä syitä syyllisyyden tueksi enää ole (näyttö ei riitä) tai kun syyteoikeus on vanhentunut. Mikäli syytteen nostamisen jälkeen ilmenee tarvetta edellä mainittuihin tai muihin valtakunnansyyttäjän syyteharkintavaltaan kuuluviin toimenpiteisiin, syyttäjän tulee ilmoittaa asiasta valtakunnansyyttäjälle, joka päättää asiasta.

Valtakunnansyyttäjä on antanut myös yleiset ohjeet syyttäjän ilmoitusvelvollisuudesta (VKS: 2017:2 kohta 4 ja VKS 2014:1 kohta 6). Kun aluesyyttäjälle saapuu valtakunnansyyttäjän yksinomaiseen syyteharkintavaltaan kuuluva asia tai sitä koskeva esitutkintalain 5 luvun 1 §:n mukainen ennakoilmoitus, asiasta on viipymättä ilmoitettava valtakunnansyyttäjälle.

Syyttämättä jättäminen ja esitutinnan rajoittaminen vihapuherikoksissa

Rangaistussäännöksen tulkintaongelmat kohdentuvat usein rangaistavuuden alarajalle. Tällöin keskeinen kysymys on, kuinka vakavia loukkaavien viestien on oltava, jotta ne olisivat rangaistavia. Kun harkitaan syyttämättä jättämistä tai esitutinnan rajoittamista perusteella ei rikos (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1 luku 6 § ja 6 a §) tai vähäisyysperusteella (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1 luku 7 § 1-kohta), voidaan huomioida seuraavia seikkoja.

Rangaistavia ovat vähäistä vakavimmat teot. Mikä tahansa kansanryhmän pilkkaaminen, nimittely, vähättely, naurunalaiseksi tekeminen tai vastava ei ylitä rangaistavuuden kynnyttä. Toisaalta on huomioitava, että esimerkiksi vitsikkyyteen pyrkivä ilmaisutapa voi vain korostaa lausumien

halventavaa sävyä. Lausumilta edellytetään kuitenkin tiettyä vakavuutta, jotta niitä voitaisiin pitää rangaistussäännöksen tarkoittamin tavoin kansanryhmää solvaavina tai panettelevina (Nuutila ja Nuotio 2009, s. 268). Tulkinnalle antaa tukea KKO:n ratkaisu 2012:58. Siinä korkein oikeus totesi kysymyksessä olevien panettelevien ja herjaavien lausumien olleen omiaan aiheuttamaan suvaitsemattomuutta, halveksuntaa tai vihaa. Kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevaa säännöstä ei ole kirjoitettu vaarantamisrikoksen muotoon, mutta korkeimman oikeuden ratkaisun perusteella lausumilta voidaan edellyttää tietynlaista vaikuttavuutta (Illman 2012, s. 215).

Merkitystä on myös tekstin yleissävyllä ja asiallisuudella kokonaisuudessaan. Onko mahdollisesti kyse vain yksittäisistä lausumista muuten asiallisessa ilmaisussa? Samoin huomioitavaksi tulevat tavanomaiset syyllisyyttä vähentävät seikat kuten tahallisuuden aste. Hetkellisestä ajattelemattomuudesta johtuneet, suhteellisen vaarattomat

pilkkaavat ja ärsyttävät mielenilmaukset eivät demokraattisessa yhteiskunnassa vaadi toimenpiteitä. Viestien oma-aloitteinen poistaminen voi olla osoituksena ajattelemattomuudesta. Lisäksi on huomioitava, että sananvapauden kuuluu aina tietynlainen provosointi ja liioittelu. Väkivallalla uhkaaminen tai siihen yllyttäminen sitä vastoin ei ole lievää. Rajatapauksissa, joissa viestin luonne on sinänsä solvaava tai panetteleva mutta ei kovin vakava eikä vahingollinen, kysymys syyttämättä jättämisen tai esitutkinnan rajoittamisen perusteesta on ratkaistava kaikki asiaan vaikuttavat seikat huomioiden. Yleispätevää tulkintaohjetta ei voida antaa.

Viestintä, jota voidaan kuvata termillä piiloviestintä, on lainsoveltajan kannalta ongelmallinen: tekstin yleissävy on asiallinen ja ilmaisut vihjailevia. Taitamattoman kirjoittajan tekstinä vastaavat ilmaisut voisivat ylittää rangaistavuuden rajan. Raja jää kuitenkin ylittymättä, koska ilmaisuja ei voida tulkita sen mukaan, mitä kirjoittaja todellisuudessa ajattelee vaan sen mukaan, millaisia ilmaisut ulkonaisesti ovat ja mitä niistä on objektiivisesti luettavissa ilman pidemmälle menevää tulkintaa. Periaate, jonka mukaan sananvapauden rajoitukseen on suhtauduttava pidättyvästi, suoraan edellyttää tätä.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kuuleminen

Viharikoksissa ja vihapuheessa voi olla kyse myös yhdenvertaisuuslaissa kielletystä välittömästä syrjinnästä tai häirinnästä. Yhdenvertaisuuslakia valvoo yhdenvertaisuusvaltuutettu ja työelämän osalta myös alueallintovirastojen työelämän vastualueet.

Yhdenvertaisuusvaltuutetulle on yhdenvertaisuuslain soveltamista koskevassa oikeusasiasaassa varattava mahdollisuus tulla kuulluksi yhdenvertaisuuslain 27 §:n mukaisesti. Lisäksi syyttäjän on

ennen syytteen nostamista rikoslain 11 luvun 11 pykälän syrjintärikoksesta varattava yhdenvertaisuusvaltuutetulle mahdollisuus tulla kuulluksi.

Esitöiden mukaan lainsäätäjän tarkoituksena on ollut, että valtuutetulla, jolla on erityisasiantunte-musta syrjinnästä ja sen eri ilmenemismuodoista, olisi arvioinneillaan mahdollisuus vaikuttaa syrjintäkiellon rikosoikeudellisen arvioinnin kehitykseen oikeuskäytännössä.

Valtuutetun näkemysten huomioon ottaminen on perusteltua myös työsyryntää koskevan korkeimman oikeuden ennakkopäätöksen KKO:2015:41 valossa. Päätöksessä todetaan, että ”vaikka rikoslain soveltaminen on lähtökohtaisesti itsenäistä ja muusta lainsäädännöstä riippumatonta, voidaan rikoslain säännösten tulkinnassa tukeutua kuvatuin rajoittein siihen, miten samankaltaiset tilanteet on muualla lainsäädännössä säännelty”.

Yhdenvertaisuutta loukkaavien tekojen rikosoikeudellinen arviointi kuuluu ensisijaisesti esitut-

kintaviranomaisille, syyttäjille ja viimekädessä riippumattomille tuomioistuimille. Yhdenvertaisuusvaltuutettu ei ota kantaa siihen, onko epäilty syyllistynyt rikokseen.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunnot liittyvät usein yhdenvertaisuuslainsäädännön tulkin-taan. Valtuutettu on myös käyttänyt oikeuttaan lausua oikeustapauksissa, jossa on pyritty yksittäisen tapauksen ohella edistämään laajemmin yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on tuomioistuimille ja syyttäjille antamissaan lausunnoissa kiinnittänyt huomiota myös yhdenvertaisuuslain mukaiseen hyvitykseen määrään. Nykyisen vuonna 2015 voimaan tulleen yhdenvertaisuuslain osalta oikeuskäytäntöä on vielä vähän.

Vuonna 2018 valtuutettu antoi yhteensä 24 lausuntoa syyttäjille ja tuomioistuimille yhdenvertaisuuslain 27 §:n nojalla. Näistä puolet, 12 annettiin syyttäjille, 3 käräjäoikeuksille, 5 hallinto-oikeuksille ja 4 korkeimmalle hallinto-oikeudelle.

Yhdenvertaisuuslaki 27§ Yhdenvertaisuusvaltuutetun kuuleminen

Tuomioistuimen on sen käsiteltävänä olevassa, tämän lain soveltamista koskevassa asiassa varattava yhdenvertaisuusvaltuutetulle mahdollisuus tulla kuulluksi siltä osin kuin asia kuuluu valtuutetun toimivaltaan. Syyttäjän on ennen syytteen nostamista rikoslain 11 luvun 11 §:ssä tarkoitettua rikoksesta varattava valtuutetulle mahdollisuus tulla kuulluksi.

4. Hyödyllistä materiaalia

Kansainvälisiä sopimuksia, suosituksia ja oikeuskäytäntöä

EU:n rasmin torjuntaa koskeva puitepäättös
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008F0913&from=FI>

Euroopan neuvoston tietoverkkorikoksia koskevan yleissopimuksen lisäpöytäkirja
<https://www.edilex.fi/he/20100317#OT32>

Euroopan komission käytännesäännöt verkossa esiintyvän laittoman vihapuheen torjumiseksi (code of conduct) https://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=54300

Euroopan komission tiedonanto laittoman verkkosisällön torjunnasta sekä komission suositusten tehokkaista toimenpiteistä laittoman verkkosisällön torjumiseksi https://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-1169_fi.htm

EIT:n tapauskooste vihapuheesta
https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf

Ohjeistuksia ja esitteitä

VKS:2017:2 Menettely sananvapausrikosasioissa
<https://www.valtakunnansyyttajanvirasto.fi/fi/index/julkaisutjaohjeet/valtakunnansyyttajanyleisetohjeet/syyteharkinta/menettelysanavapausrikosasioissa.html>

Sananvapaussasioiden käsittely VKSV:ssä, ohje, 19.5.2017, Dnro 019/03/17

VKSV: Kiihottamisrikokset haastehakemuksen laadinta

Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista -esite
Esite on tulostettavissa eri kieliversioina oikeus.fi-sivustolta osoitteesta: <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/tietoarikoksenuhrinoikeuksista.html>

Euroopan unionin perusoikeusviraston raportteja ja oppaita

Hate crime recording and data collection practice across the EU (2018) <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/hate-crime-recording>

EU-MIDIS II, Second European Union Minorities and Discrimination Survey, Main results (2017) <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/eumidis-ii-main-results>

Being Black in the EU (2018)
<https://fra.europa.eu/en/publication/2018/eumidis-ii-being-black>

Preventing unlawful profiling today and in the future: a guide (2018) <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/prevent-unlawful-profiling>

Selvityksiä, tutkimuksia ja raportteja

Aaltonen, Milla (2018) Viharikosraportoinnin nykytilanne ja seurannan haasteita, oikeusministeriö.

Aaltonen, Milla (2019) Viharikokset kärjääoikeuksissa 2018, oikeusministeriö.

Hyttinen ja Tapani (2018) Rikoksen ja rangaistuksen äärellä. Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki.

Illman, Mika (2012) Uudistunut säännös kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Oikeus 2012.

Inka Nokso-Koivisto (2019) Uhrien kokemuksia viharikoksista Suomessa vuosina 2014–2018, USKOT-foorumi, <https://www.riku.fi/binary/file/-/id/79/fid/2140/>

Mäkinen, Kari (2019) Sanat ovat tekoja. Vihapuheen ja nettikiusaamisen vastaisten toimien tehostaminen, sisäministeriön julkaisuja 2019:23, <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161613>

Neuvonen, Riku (toim.) (2015) Vihapuhe Suomessa. Edita.

Nuutila, Ari-Matti ja Nuotio, Kimmo (2009) Sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan. Teoksessa Lappi-Seppälä Tapio ym. (toim.) Rikosoikeus. Kolmas uudistettu painos.

Oikeusministeriö (2018) Häirintä on syrjintää, Policy Brief 1/2018, oikeusministeriö, <https://yhdenvertaisuus.fi/document-s/5232670/11141214/H%C3%A4irint%C3%A4+-Policy+Brief+FI/032fded6-8ccd-acab-0c52-d9d-051d50a87/H%C3%A4irint%C3%A4+Policy+Brief+FI.pdf>

Owal Group (2016) ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä” Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin, oikeusministeriön julkaisuja 7/2016, <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76633>

Rauta, Jenita 2018. Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2017. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 131. <https://www.the-seus.fi/handle/10024/154780>

Tämä julkaisu on toteutettu osana oikeusministeriön koordinoimaa Against Hate -hanketta (1.12.2017–30.11.2019). Against Hate -hanke on saanut rahoitusta Euroopan Unionin perusoikeus-, tasa-arvo- ja kansalaisuusohjelmasta 2014–2020. Julkaisun sisällöt ovat täysin tekijöiden vastuulla, eivätkä ne välttämättä edusta Euroopan komission tai oikeusministeriön näkemyksiä.

